

Семен Ластович,
"Листи Про Бандуру"
Нью Йорк -- 1956

MIT LUFTPOST
PAR AVION
VIA AIR MAIL

Семен Ластович

Л И С Т И П Р О Б А Н Д У Р У

Найновіші технічні відомості,
вказівки і поради про конструкцію
і будову бандури. На основі листів
бандуриста Семена Ластовича.

Зібрав М. І. Дяковський

Нью Йорк -- 1956

П е р е д м о в а

Випускаючи цю скромну книжечку, я мав на увазі дати любителям бандури необхідні відомості про будову цього інструменту.

Пізним літом 1955 року звернувся я до пана Семена Ластовича, бандуриста, по пораду та дані про будову і конструкцію бандури. У відповідь на моє прохання пан Ластович написав до мене ряд листів, у котрих подав потрібний мені матеріал.

За його згодою, дещо впорядкувавши, подаю цей матеріал у цій брошурі з надією, що вона хоч частинно задовольнить потреби і зацікавлення -- неологізмом сказавши -- бандурофілів.

Цією дорогою складаю подяку п. Д. Вачнадзе та п. Т. Шенкові за поміч, без якої видання цієї брошури було б багато тяжче.

М. І. Дяковський

F o r e w o r d

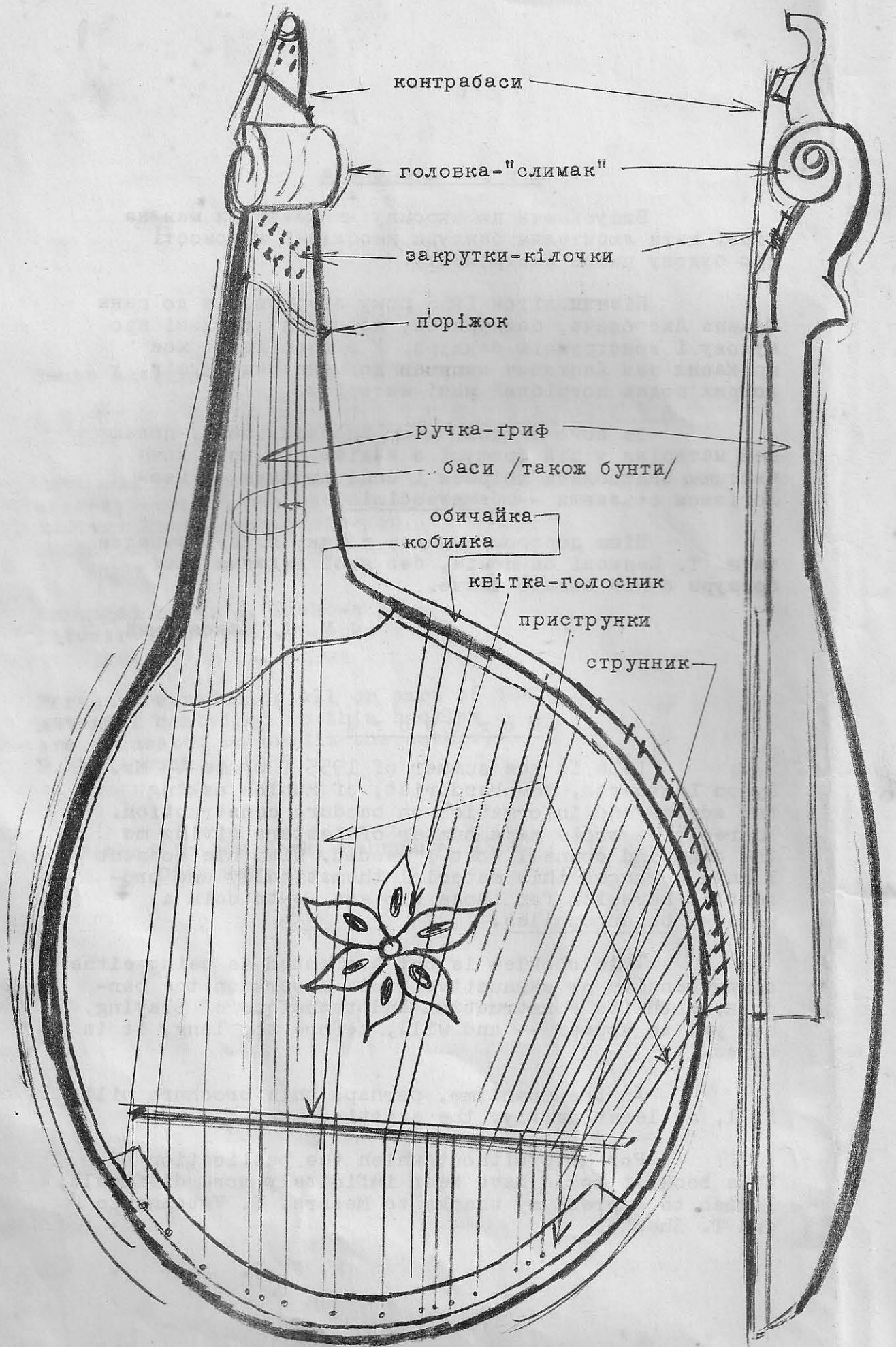
Late in the summer of 1955 I wrote to Mr. Symon Lastovych, the bandurist, of Munich asking for advice and information on bandura construction. In reply he wrote me a number of letters giving me the data and counsel that I needed. With his consent I have arranged this material thematically and present it herewith for those who are -- to coin a word -- bandurophiles.

This booklet is not presented as being either comprehensive or exhaustive. Such a work on the bandura, both its construction and technique of playing, has yet to appear -- and will, before too long, it is hoped.

In the meantime, perhaps this brochure will fill, at least partly, the existing need.

For help without which the publication of this booklet would have been infinitely more difficult, I wish to express my thanks to Messrs. D. Vatchnadze and T. Shepko.

M. J. D.

контрабаси

головка-\"слимак\"

закрутки-кілочки

поріжок

ручка-гриф

басы /також бунти/

обичайка

кобилка

квітка-голосник

приструнки

струнник

"... Прочитавши ці вказівки Вам може видаватись, що добру бандуру змайструвати є набагато трудніше, якби зразу здавалося. Але Ви не зражуйте нічим і переборіть усі труднощі, а весь Ваш труд увінчається успіхом і Ви матимете дійсно високомистецьку бандуру...."

БАНДУРА І ЇЇ КОНСТРУКЦІЯ /БУДОВА/.

Заки прийти до властивих порад і вказівок щодо будови бандури, треба найперше згадати, що одної стабільної форми /типу/ бандури досі у нас немає, а зустрічається безліч бандур різної форми і величини, як рівнож і різної внутрішньої конструкції-будови. Та всетаки можна серед тої різnorodности бандур усталити на сьогодні два головні типи бандур, які зумовлені від найдавніших часів від двох головних шкіл і способів гри на ній, а саме т. зв. харківська школа і чернігівська, з яких щойно з бігом часу повстали при дальшому розвитку більші або менші зміни у формі і будові інструменту.

І. Харківська /новіша назва є полтавська/ бандура має широку ручку /гриф/, 10-12 басових струн на ній і 22-24 приструнків. Басові струни на широкій ручці біжать побіч себе широко, приблизно в такій віддалі, як і приструнки. Цю бандуру розвивав і заступав славний бандурист і композитор Гнат Хоткевич на Україні до 1938 р. /пізніше засланий большевиками на Сибір/ а на еміграції славні брати Гончаренки, які ту бандуру дуже вдосконалили і для півтонів впровадили власний перестроювач /їх власний винахід/. Харківська школа гри є та,

що на бандурі грається -- лівою рукою на приструнках, а правою внизу на басах і взагалі є дуже багатоманітною на технічні можливості інструменту -- отже і труднішою школою. Можна на ній грати рівнож і так званою чернігівською /київською/ школою т. є. ліва рука на басах а права на приструнках, але лише частково.

2. Чернігівська /нова назва київська/

бандура має вузкий гриф /ручку/ під басами, яких є І2-І4 і які є густо розмішені на ній. Приструнків є подвійне число: 22-24 для цілих тонів і побіля них стількиж струн-приструнків для півтонів. На цій бандурі можна грати тільки чернігівською школою гри т. є. ліва рука на басах, а права на приструнках. Гра отже є найлегшою на цій бандурі, але і найбіднішою щодо використання усіх технічних можливостей бандури. Також будова тої бандури є дещо відмінною від харківської отже в першу чергу мусить бандура бути сильнішою, щоб витримала велику силу-тяготу подвійного числа приструнків.

3. Чернігівсько-харківська /київсько-пoltавська/ бандура -- це новий тип бандури, мішаний з обох вище згаданих типів Ручка для басів є так само вузька, як і в чернігівській бандурі, басів є І4, на ручці біжать вони густо побіч себе так, як в чернігівській, але вже починаючи з середини ці басові струни біжать у щораз ширшому віддалені від себе, а в низу мають таку віддаль, як і приструнки. Приструнків є так, як в харківській бандурі 22-24. Для півтонів теж уживається подібного перестроювача, що і в харківській бандурі. Гра на бандурі того типу є вповні доступна для обох шкіл гри -- отже й є найтруднішою, але і найдос-

коналійшою, бо дозволяє використати всі технічні можливості бандури на всіх 100%.

Усі мої загальні дальші вказівки відносно будови бандури є важні для всіх типів бандур з додатковими вказівками для чернігівської, а нині з неї розвинутої форми і названої київською бандурою.

- - - - -

Величина Бандури /Загально/.

Бувають бандури щодо величини дуже ріжнородні і зявились вони виключно у наслідок браку передання і традиції, а залежать й досі від ріжнородних їх майстрів. Для правильно зорганізованої капелі бандуристів повинно впровадитися декілька форм бандур щодо їх величини, а тим самим і тонального об'єму. Отже т. з. I-ші бандури -- малі з небагатьма басами і найбільш 18-ма приструнками.

II-гі бандури -- з дещо більшим числом басів і 20-ма приструнками.

III-ті бандури -- із 14-ма басами та 22-24 приструнками і врешті

IV-ті бас-бандури -- великої форми і об'єму, які переважно малиб впровадити багато басів і контрабасів, а зовсім мало приструнків.

Для пересічного індивідуального бандуриста надається бандура середньої величини із 14 басами і 22 приструнками і для такої бандури я подаю усі потрібні розміри

Величина Середньої Бандури

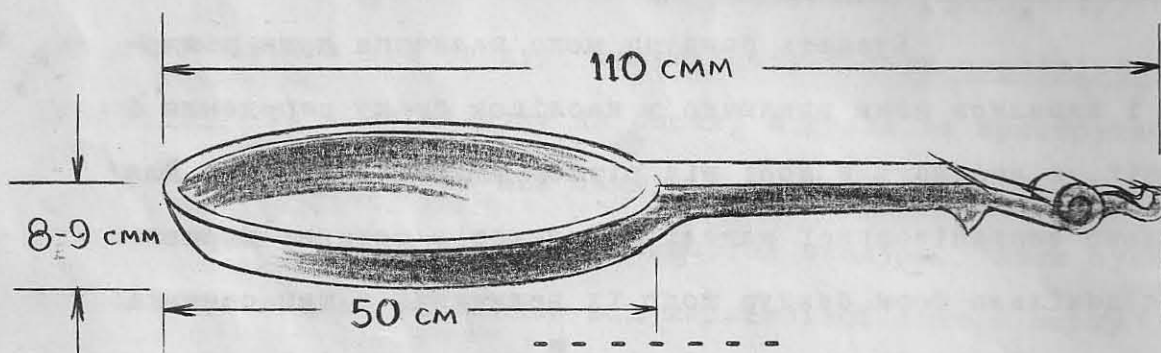
Щоб вигідно розмістити І4 басів і 22 приструнки середня бандура потребує таких розмірів:

Ширина -- 43-45 смм,

Довжина -- ручки для басів враз із корпусом бандури -- І.ІО м /один метер і ІО см/,

Довжина -- корпусу /перший приструнок від басів починаючи/ -- 50 смм,

Глубина -- спідняка /коряка/ -- 8-9 смм.

МАТЕРІЯЛ /ДЕРЕВО/ ДЛЯ БАНДУРИ

Дуже важливою справою для кожного музичного інструменту є матеріал /дерево/. У музичному світі це зветься так: добрий інструмент залежить на 50% від матеріялу і на 50% від майстра. Навіть найгеніяльнійший майстер не зробить з лихого матеріялу доброго музичного інструменту -- і це є абсолютною правдою.

Для бандури з давен-давна уживалось слідуячого дерева: для споду бандури /спідняка, коряка/ -- верба, клен, явір, а для верху /дейка, верхняк/ дощочок із смереки або ялинки. Після випробовань ріжного делева в майстерні бандур в Німеччині в І946-І948 рр. /горіх, береза, вяз, липа,

акація і Т. П./ ... прийшли до переконання, що найліпше для коряка бандури надається добрий клен, явір, а на мою думку після моїх останніх студій в тій ділянці -- т. з. пtiчий клен, якого німецькі майстри уживають нині при виробництві найліпшої якості музичних інструментів подібних до бандур /гітари, цитри, лютні і т. д./ і цей матеріал спроваджують якраз з Америки.

А для верху /дейки/ бандури залишається і надалі добрий сорт дерева смереки і ялинки /заяча смерека/.

Оба сорти дерева так для споду як і верху бандури мусять бути абсолютно здорові і сухі /на вільному повітрі 6-7 літ мусить сохнути дерево/, або сушені дуже дбайливо і осторожно в електричних сушарнях-печах. При тому дерево не сміє бути "перепечене" чи згоріле бо втратить уся свою вартість. Здоровість і музикальність дерева наліпше провірити обстукуванням деревляним молотком. Якщо дерево при обстукуванні має ясний, здоровий відголос -- тоді воно надається для бандури. Якщо дає темний, глуховатий відголос це знак, що дерево є ушкоджене, надігниле або спорохнявіле -- отже не надається для доброго інструменту. Розуміється, дерево повинно по можності бути без сухів і інших обтяжень, а при обструганні мати ясний, шовковий лискучий полиск.

Дошечки для дейка бандури ще повинні мати дуже густі і рівномірні річні нарости /слої, пасма/.

... Хочу ще Вам додати про найновіші досліді в тій ділянці фахівців-експертів. По довгих роках докладних і довгих дослідів дерева для музичних інструментів у

хемічно-фізичних лабораторіях -- прийшли ці фахівці до переконання, що існує на землі порода т. з. музикальних дерев і тільки із таких ми маємо справжні непересічної вартости муз-інструменти. Ці дерева ростуть у кожних гірських околицях із відповідним для їх росту кліматом і почвою-ґрунтом /колись в полудневій Італії, де з'явилися були славні скрипки Страдіварія -- нині тих дерев там немає/ у наших Карпатах головно на Буковині. Напевно є така музикальна порода дерев в С.Ш.А. в гірських околицях

Та вся трагедія в тому, що оком /на погляд/ ці дерева нічим не рідняться від інших і їх годі розпізнати у природі -- а тому й часто при вирубуванні лісів -- мандрують вони, як і все інше дерево на всіляку переробку і потреби в будові домів, меблів і т. п. І дійсно треба мати щастя, щоб для бандури таке музикальне дерево придбати /звичайно випадково можна й на це дерево натрапити/. А так залишається при досліді матеріялу той спосіб /обстукування деревляним модотком/, який я подав в попередньому листі, бо кращого іншого способу досі ще не винайдено....

Розуміється, що колиб було можливим з якоїсь штучної "хемічної маси" зробити бандуру -- то її прийшлося б майструвати по зовсім новим засадам і правилам, які щойно треба вишукати. Та покищо остаємось при дереві, як матеріялі для будови бандури....

Згадуючи про т. з. породу музикальних дерев яких у природі, так як вони ростуть -- оком не можна відрізнити від всіх інших /так клен, явір, як і смерека, ялинка/ я забув згадати, що в природі то так, але при зрубаному,

висушеному дереві, то ці музикальні властивості тих дерев /клен, явір, смерека, ялинка/ ухом і оком ми маємо можливість розпізнати. Отже при обстукуванні деревляним молотком ті дерева повинні давати ясний, здоровий відголос /звук/, а після обстругання дерева струганком /гиблем/ на гладко /не цілого дерева, а частинки його і це вистарчить/ -- дерево це повинно мати ясний шовковий полиск. Чим більше того шовкового полиску -- тим дерево музикальніше. Отже, як бачимо і ухом і оком ми можемо відкрити музикальність дерева і спостерегти при закупі його дійсну вартість для бандури....

Із уже попередньо вичислених мною родів дерева для коряка бандури ще можна до цього додати, що бували бандури із колірового дерева /хоч і дуже рідко/ а саме із магагоні, палісандру та фіолетньо-чорного клена. Звичайно ці рідкісні дерева є надто дорогі "люксові" і з них радше робляться всілякі прикраси на інструментах, як обвідка кругом бандури /деяки по краях/ листівкою із магагоні, форнірова накладка із магагоні на верхній частині ручки /грифу/ і т. п. а з палісандрового делева -- деревляні кілочки /закрутки/, поріжки, кобилка; теж саме з чорного клену.

Та найліпший матеріал для коряка бандури є поки що випробуваний в багатьох фабриках муз-інструментів клен, явір а головно т. зв. птичий клен.... Є він деревом музикальним, кріпким-витревалим на витримання великої сили-тяготи струн і відпорним на всі зовнішні атмосферично-кліма-

тичні зміни /спека, мороз, вологість/....

Ще подаю тут назви дерева, якого вживається
в музичних інструментах:

1/ Для дейки смерека /ялинка/ (Picea excelsa)

2/ Для низу і стін муз-інструментів --

а/ Білий клен (Acer pseudoplatanus)
-- для бандури замало відпорний.

б/ Жовтий клен (Acer platanoides)
-- дещо відпорніший від білого.

в/ Полювий /птичий/ клен (Acer campestre)
-- такої вартости, як і жовтий клен.

г/ Американський гористий клен
-- дуже відпорне і сильне дерево,
найкраще для коряка бандури. По нім.
називається воно Felsenahorn.

д/ Американський білий дуб (Quercus alba/virens)
-- ще відпорніший від гористого
клена.

е/ Дерец-дерево (Dornus masculinum)
-- тверде мов залізо дерево. Поди-
буване в кавказьких горах.... З
цього дерева майстрували в давнину
кобзи-бандури козаки-запорожці, як
подають історичні записки.

На мою думку для Вас /в Америці / найліпше
і найлегше булоб роздобути дерево для коряка -- американський
білий дуб. Є це і музикальне і незвичайно сильне дерево. Його
уживають при будові фортепяна. Звичайно дуб є негладкий і
темної краски і хоч дубів є около сто різних сортів -- то цей
білий, гладкий дуб дуже легко можна пізнати. Опріч того, думаю
Його легше можна набути у потрібній величині для бандури....

- - - - -

КОРЯК БАНДУРИ

Бандури, а радше їх спід, бували досі переважно довбані з одного куска дерева. Та я вважаю, що можна сміло робити і клеєні бандури т. зн. коряка можна склеїти із двох частей, а до того доклеїти сильно боки /краї, стіни/, а осібно також і ручку /гриф/ для басів. Найважніше у всьому є щоб належно дати форму коряку і для того подаю на рисунку приклади:

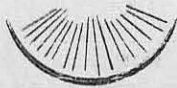

Рис. 1

Рис. 2

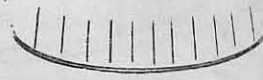

Рис. 3

Поперечні Розрізи форми Довбання Споду Бандури

- Рис. 1 -- В тому випадку проміні бандури концентруються поблизу бандури і така бандура звучить добре і "сильно" тільки зблизька, а на віддалі її не чути.
- Рис. 2 -- В тому випадку промені бандури занадто розсіяні і зле звучать так зблизька як і здалека.
- Рис. 3 -- Це одинока добра форма довбання коряка. Тут звуки є і рівномірно сконцентровані і бандура звучить з усіх віддалей добре.

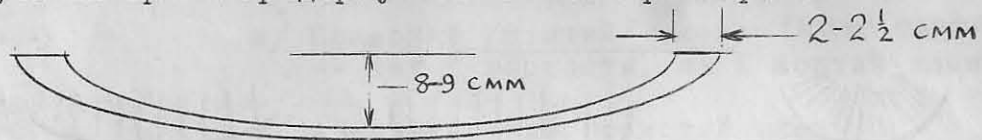
Подібні правила є важні і для довжинного прорізу довбання споду бандури, як на рис. 4.

Рис. 4

Тепер виринає питання: у якій товщині /грубості/ довбати коряк? Загальною засадою при тому є: чим інструмент легший /тоньший/ -- тим і його звучання легше т. зн.

інструмент є вразливіший і чутливіший для кожного хочби і найлегшого порушення струни. Чим бандура тяжча, /більше груба в дереві/ тим і звучання є більш придавлене. Але ми мусимо врахувати, що всіх 36 струн тягнуть з неймовірною силою /від 600-700 кг/ отже і до того пристосуватись, бо інакше струни стягнули б бандуру "до купи", дейка позападається і тоді взагалі інструмент до нічого. Отже для середньої велечини бандури із І4 басами і 22 приструнками треба придержуватися таких розмірів:

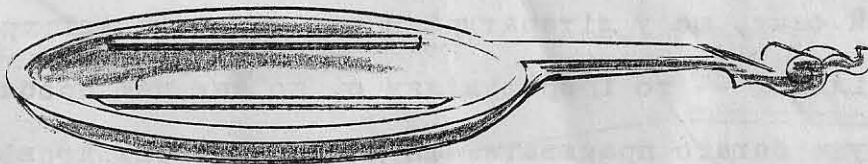
Починаючи з найтовстішої частини країв спідняка поступово і рівномірно міліметр за міліметром добаємо спід до середини /дна/, яке повинно вносити або 3 мм або 4 мм залежно від нашого вподобання. Перші числа є для найделікатнішої бандури, другі числа для дещо сильнішої. Спід бандури /коряк/ вигладити.... Не можна дна бандури ані фарбувати ані політурувати шелляком, а просто оставити чисте, гладке дерево....

... Особливо у старших віком бандурах ручка /гриф/ яка бувала досить широкою /харківська бандура/, дуже часто /але не завжди/ була теж видовбаною і то ніби мало надати басам повнішого звучання. Направляючи одну таку бандуру, при якій цілу ручку треба було пересунути більш до середини, я вставив-доробив нову ручку і недовбану як раніше була -- і показалось, що басы тепер у тій бандурі звучали сильніше і краще в 2-3 рази. Це доказує, що властиво резонує /перебирає вібрації струни і скріплює її звучання/ дейка головню на корпусі бандури,

а зовсім не скріплює її в тому ще та мала вузька частина, яка знаходиться на ручці видовбаній. Треба радше думати, що якраз там /у видовбаній ручці/ дейка є до повної міри перешкоджена /заколючена/ у її рівномірному резонуванні -- отже раджу не довбати ручки а залишити її повною, а тимсамим і всю ручку робити делікатнішою "зграбнішою" по формі....

... Коли коряк зроблений з відповідного, твердого і сухого дерева /найкращого клену/ то він видержить легко тяготу 36 поодинчих струн, які є в чернігівсько-харківській бандурі.

Беручи до уваги, що відповідне дерево для коряка дуже трудно набути, а суворий американський клімат /раптові зміни погоди/ погано впливають на дерево інструменту -- можна скріпити коряк двома поздовжними округлої форми бальками завтовшки дещо більше від пальця руки. Ці бальки робиться із того самого дерева що й дейка отже: смерека або ялинка, легко задовбується і приклеюється до стін коряка яких 3 см пониже гори -- так, щоб ані дейка ані її поперечниці не дотикали цих бальок. Це є одинокий найкращий спосіб дати потрібну підпорувидержку корякові -- і найменше шкідливий для доброго звучання бандури. Одну бальку задовбується проти басової ручки, а другу посередині приструнків.

ВЕРХ /ДЕЙКА/ БАНДУРИ

Це найважнійший і головний резонаторскріплювач звуку струни, яка сама собою є досить слаба у

силі /струна/. Отде дейка /верх/ бандури робиться із 3-4-ох докупи склеєних дощочок такої товщини, як і дно споду т. є. або 3 або 4 мм. Під басами можна зістругати ці дощечки дещо тоньше, бо по законам акустики і будови муз-інструментів досліджено, що басові звуки краще резонують у тоньшому /легшому/ дереві, а зате висші звуки /приструнки/ у грубшому.

По середині дейки, але дещо вище від кобилки /порога/ робиться отвір /голосник/ або в формі округлої дірки, або квітки. Раджу робити радше квітку, бо дірка занадто ослаблює дейку і перериває її різномірні розпроваджування звуків.

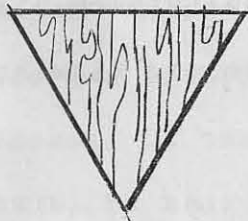
Зі споду дейка скріплюється т. зв. поперечницями, які мають подвійне завдання: 1/ скріпити дейку від розклеєння і тріщин, а 2/ мають величезний вплив на добре звучання і рівномірне розпроваджування звуків по дейці, як рівнож і впливають на саму красу звуків цілої бандури.

Так у скрипці, як гітарі, цитрі, фортеп'яні і інших музичних інструментах розміщенню і будові цих поперечниць присвячується незвичайно багато уваги і дослідів -- і треба сказати, це одна з найбільш трудних таємниць кожного музичного інструменту, яку найважче розяснити, щоб могли установити правила будови і розміщення цих поперечниць у кожному інструменті. Коли-ж брати до уваги будову бандури найрізномірнішими майстрами, і цей факт, що у літературі в нас немає жодної праці фахової в тій ділянці -- то і зрозумілим є, що над цєю проблемою ще прийдеться дуже багато працювати. Із моїх особистих досвідів і спостережень, як рівнож і /других/ у тій справі на нинішній день можна сказати таке: найбільше число поперечниць для дейки

є 3. Вони не повинні бути занадто сильні /тяжкі/ щоб не "уштивнювати" дейки, але і не занадто слабкі /тонкі/ бо тоді звук бандури буде за слабкий "немічний".

Ці поперечниці для дейки робляться з того самого дерева, що і дейка -- отже -- смерека або ялинка. Уміщуєся їх в рівних відступах -- одну пониже голосника /квітки/, а другу повище, але так, щоб враз із кобилкою, яка є зверху дейки всі вони по можності були в рівних віддаленнях від себе.

Для 3 мм товстої дейки робити поперечниці в таких розмірах:

Ширина горю, якою приклеюється до дейки -- 2 см.

Височина 3 см.

До споду поперечниці звужується до форми трикутника.

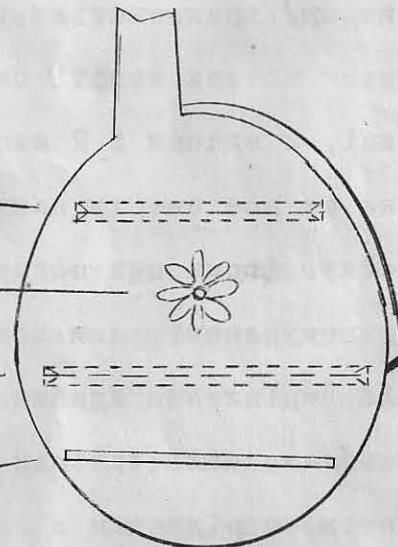
Поперечниці приклеюються у спідній стороні дейки в той спосіб, що до самого краю дейки лишається дещо місця, а кінці поперечниці скісно стісується.

Перша поперечниця /із спідньої сторони дейки/

Квітка

Друга поперечниця /зі споду дейки/

Кобилка /поріг/ /із верху на дейці/

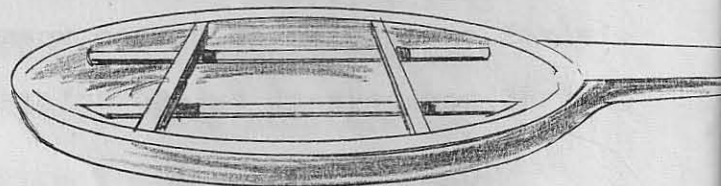

Після готової дейки із вирізанням голосника /квітки/ та приклеєними із споду двома поперечницями -- прик-

леємо дейку до спідняка, і бандура майже готова. Залишається гарно із зовні полакувати /політура/, а відтак наклеїти зверху кобилку /поріг/, впровадити тісно /не занадто/ закрутки-кілочки для струн, струнник-бляху в низу чи інший спосіб прикріплення струн і настроїти бандуру....

... Залишається ще спосіб кріплення дейки /поперечниць/ у київській бандурі. Це подаю на рисунку понижче, а також при тій нагоді і інші способи досі подибувані у різних бандурах.

У київській бандурі, яка має подвійне число приструнків вся будова бандури є набагато сильнішою від інших типів бандур, а також і кріплення дейки є багато відмінне. Властиво тут радше твориться на краях спідняка у горі ціле "руштовання", а на це зверху приклеюється дейку. До країв коряка /горою/ прикріюється і задовбується чотири товсті бальки-поперечниці, 2 вздовж і 2 наперек і на це все зверху наклеюється дейку. Форма цих поперечниць подібна до тої, яку я описав в попередньому листі, лиш вони є тут набагато товстійші. Звичайно цей спосіб "кріплення" дейки не відповідає вимогам та досі вживаним правилам, яких загально вживається в будові інших муз-інструментів спорідненим з бандурою -- але видко це є потрібне для видержання усього бандури зогляду на подвійне числа приструнків, які ця бандура має.

У багатьох інших різнородних бандурах /також харківських і чернігівських/ спостерігалось ще такі способи розміщень поперечниць та кріплень дейки.

а oprіч цього ще багато інших комбiнацiй iз рiзними вимiрами поперечниць т. є. товстi, середнi, тонкi i вузькi i Т. П. -- словом майже кожен майстер робив по своїй вподобi i здiбностi. Отже визнатись з цьої так нераз собi взаємно суперенної рiзнородностi у правильному винайденi якнайкращого i найбільш пiдхожого для бандури способу "крiплення" дейки є незвичайно трудною проблемою. Це тим сумнiйше, що якраз правильне розмiщення поперечниць, їх величина, товщина як i число /кiлькiсть/ мають незвичайно великий вплив на добре функцiонування дейки i цiлого iнструменту.... Все таки ця проблема є ще належно не вияснена i над тим требаб ще практично експериментувати-дослiджувати.

- - - - -

ДУША

Пiсля настроення усiх струн -- лишається ще одна невеличка але й трудна робота, а саме вставити душi в бандуру, в числi 2 або 3. Душа це є круглий шматок дерева того самого що й дейка величини i товщини округлого оливця i така висока, як глyбина бандури.

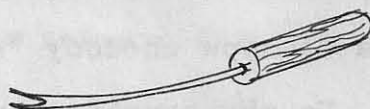
Завдання душ є передати звуковi дрожання iз дейки на дно бандури i в той спосiб увесь iнструмент зробити

одним "звучачим тілом", як також вирівняти усі голосові "партії" так басів як і приструнків. Місця сталого для душ наперед не можна визначити. Кожна бандура потребує окремих місць.

Душі в бандуру /2-3/ вкладається "втискається" поміж дейку і дно бандури так тісно щоб вона не випала підчас гри і взагалі при усіх порухах бандури: отже не залегко, а також і не за тісно так, щоб душа аж підносила дейку. У всякому разі душі не приклеюється! Саме праця при тому вимагає багато зручності рук та й терпеливості. Для того уживається т. зв. "циганської голки" /закривлений дріт/ і закривленого шила із вилкам на кінці:

"Циганська голка"

Шило

Циганською голкою проколюємо душу і через отвір квітки впроваджуємо в середину бандури одною рукою, а другою рукою шилом, а радше його вилками, підхоплюємо душу по середині і втискаємо поміж дейкою і дном спідняка так, щоб душа стояла прямовисно /просто/. Розуміється це все робимо при добре настроєні бандурі.

Спочатку без душі ми перевірили грою /акордами/ всі струни на бандурі, а тепер по вкладенні душі -- знова граємо і слухом стараємося почути, тепер різницю звучання і так робимо аж поки не повкладаємо всіх 2 або 3 душ. Справа в тому, що душі мають ту властивість, що в різних місцях їх поставлення різно скріпляють чи приглушують поодинокі партії звуків. Раз будуть видвигнуті занадто басы, а приглушені при-

струнки. Іншим знова разом "верещать" високі звуки, а басів майже не чути, і т. д. -- отже так часто і довго треба переставляти і "совати" душі з місця на місце, поки всі голосові партії не будуть вповні вирівнані. Та хоч з цєю роботою немало треба натрудитись, то вона вповні виплатиться, бо при допомозі душ можна весь інструмент зробити в 3-4 рази звучнішим і сильнішим -- і ще важніше вирівняти усі голосові партії усього інструменту -- так, що бандура звучить тоді вповні гармонійно /а не так, як це часто зустрічається в різних бандурах, де в одній бандурі я гарно-звучні тільки басы, в іншій "середина", а в ще іншій тільки "гора"/

- - - - -

КОБИЛКА-ПОРІЖКИ

Ще для доброго звучання струн на бандурі має досить великий вплив кобилка під приструнками в низу бандури, як рівнож і поріжки під басами. Найліпше все це зробити з твердого дерева /клен, явір, грушка/ -- в них провести-прорізати рівчики і туди вкласти кістяні пластинки. Тоді звук буває чистий і без зайвої домішки т. зв. дротяно-сталевої закраски, як це буває коли замість кости вставити мосяжний дріт. Зноваж, коли струни сидять в дереві -- звук струни буде дещо приглушений.

- - - - -

СТРУНИ ДЛЯ БАНДУРИ

Після правильної конструкції самої бандури, для доброго звучання інструменту потрібно теж добрих струн,

які також для кожної окремої бандури треба окремо підбирати, бо залежно від матеріалу і способу, в який змайстрована бандура -- є і залежність підбору струн. Для одних бандур краще надаються струни делікатніші із м'якої сталі, для інших знова треба твердійшої, сильнішої форми струн.

У давнину на бандурах уживалися переважно струни в басах кишкові а в приструнках сталеві чи мосяжні. Нині виключно вживається сталевих струн /для басів і для одної октави приструнків з обмоткою, а для решти приструнків з гладкої сталі/.

Новітніми часами починають деякі фірми виробляти і найлонові струни -- але бандур з такими струнами ще не має -- отже покищо мається на увазі сталеві струни, також хром-сталь і т. д. Цілого комплекту струн для бандури готових ніде не має. Їх треба добирати і допасовувати із інших музичних інструментів, як: бас-гітара, гітара, цитра, мандоліна, а для приструнків у вищих октавах сталеві гладкі струни-дроти на шульках /подібних, як нитки до шиття/.

Для делікатної бандури із доброго музикального дерева та вразливої-чутливої на звук /це прикмета найліпшої якості бандур/ -- надаються струни із м'якої сталі, для тяжкої бандури нпр. київської треба струн багато сильніших, отже із твердої сталі і взагалі товстійших. Помимо тих загальних правил рідко коли вдається відразу допасувати добре усі струни на всю бандуру, а переважно вже після настроєння бандури треба багато струн наново знімати, а на їх місце затягати нові, аж поки все буде правильне і задовільне....

Одна струна сама собою помимо своєї

доброї якості всетаки є слабкою у звучанні і тому їй потребує доброго інструменту; в першу чергу доброї, музикальної, вразливої, чутливої дейки, як резонатора, який підхоплює звучання струни, його підсилює, надає йому шляхотної закраски і враз із цілим інструментом /повітрям між верхом і дном/ та теж і спідняком /дном/ дає разом те, що ми називаємо:-- "інструмент звучить гарно, легко, сильно і гармонійно-мелодійно, при чому бандура має свій власний і дуже чарівно-милий характер звучання або т. зв. чисто характеристичний бандурний звук, якого немає всі інші музичні інструменти, хоч і гарні, але теж із своїм власним характеристичним звучанням".

Найбільш типово бандурного характеру у звучанні задержала від найдавніших часів у повній незмінності і чистоті бандури -- харківська /полтавська/ і ... чернігівсько-харківська бандури. Найбільш віддалилася від цього нинішня т. зв. київська бандура, яка своїм хоч і мелодійним звучанням властиво є більш схожа на звучання цимбалів.

В практиці переважно буває, що на бандурі 7 /сьомий/ приструнок /соль G / є остання струна з обмоткою /підходить добре гітарове соль G / -- слідує струна вправо /ля A / є вже з гладкої сталі такої товщини, що і попередня з обмоткою, а далі вправо до щораз вищих тонів треба добирати рівномірно щораз тоншу струну сталеву і так по останній приструнок.

Знов-же вліво /до басів/ від найтоншого приструнка з обмоткою /соль G / добирається рівномірно щораз товстіші струни аж до першого приструнка. Відтак йде черга на басові струни -- отже знова перший бас /від при-

струнків/ є теж соль G і теж для нього надається гітарне соль G. Із того басового соль G знова рівномірно добираємо

струни з обмоткою, щораз товстіші аж до останнього контрабаса /ля A/, який вже буде досить товстий.

По нотному записі найнижчий звук у нашій бандурі є перший з самого лівого краю на додатковому грифу контрабас

звук /останній приструнок/ такий:

- - - - -

КОБИЛКА, ПОРІЖКИ І РОЗМІЩЕННЯ СТРУН

У давніших бандурах уживалась кобилка вузької трапезоїдної форми і струни бігли по ній рівно, а щоб струна не ковзала -- задовбувано малий рівчик під нею /проріз/.

В новіших часах на бандурах уживається двоякого роду розміщення струн на кобилці, а це і зумовило деяку зміну форми кобилки /товстіша/ враз із уживанням подинних чи подвійних штифтів об які опирається струна, або поміж ними у загальному виді проходить. /Рис. 1 і 2/.

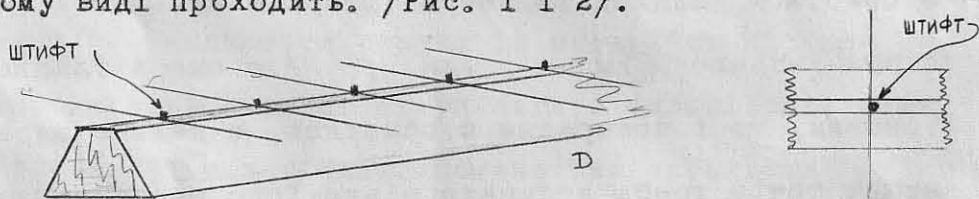

Рис. 1: форма цієї кобилки теж трапезоїдна, але горю дещо ширша, щоб можна було умістити штифти.

Рис. 2: форма прямокутна, для змоги горю умістити два штифти поміж які струна у легкому заломанні пробігає.

Ці нові способи розміщення струн на кобилці дають змогу проводити струни через кобилку на одній і тій самій висоті від струнника через кобилку до поріжків так на обичайці під приструнками, як і під басами на ручці -- а це уможливляє оминати зайвого тиску струн на кобилку і тимсамим на дейку.

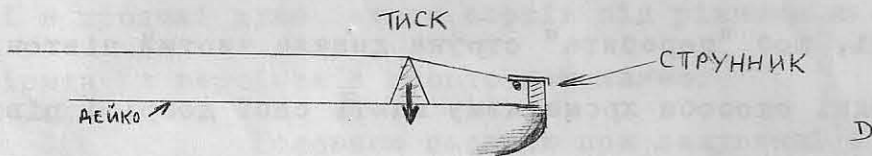

Рис. 3: Переломання струни на кобилці у старих бандурах і через те тиск на кобилку і на дейку -- отже неправильний спосіб.

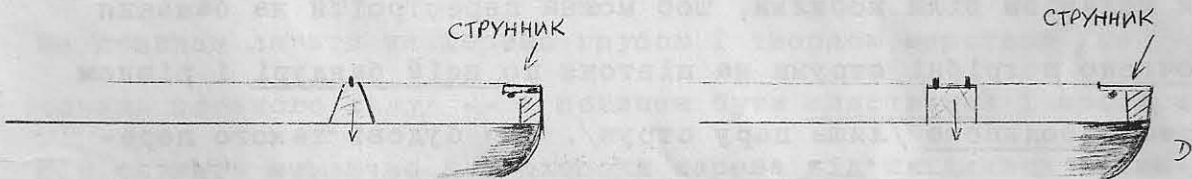

Рис. 4: Новіший спосіб розміщення струн на кобилці. В обох способах немає перелому струни.

Кобилки і поріжки під струни робляться з доброго клену, а теж і з груші -- в кожному разі з твердого дерева, яке не колеться. Величина кобилки є слідоюча: довжина від 30-35 см залежно від кількості струн на бандурі і їх розміщення. Ширина кобилки внизу, якою приклеюється до дейки I і I/2 см, ширина горю для поодиноких штифтів -- 7 мм; для подвійних штифтів -- I см і 4 мм /під басами дещо ширша/.

Висота кобилки і поріжків -- I см. Під чотирма контрабасами поріжки вгорі на грифі /на другій ручці/ -- I см і 2 мм.

Розміщення струн на кобилці таке, /для чернігівсько-харківської бандури/ -- басы /I4/ -- що I2 мм, а приструнки що I см біжать одні від других віддалені.

ХРОМАТИЗАЦІЯ /ХРОМАТИЗМ/ НА БАНДУРІ

Способів хроматизму на бандурі з часів Хоткевича, який це і впровадив -- по сьогодні є дуже багато. /Понад 14 різного рода механізмів, які впроваджено для бандури в новітніх часах і вміщувано в одних бандурах на обичайці -- головню в київських бандурах -- а переважно побіля кобилки у такому відступі, щоб "перебита" струна давала чистий півтон./

Всі ці різнородні способи хроматизму мають свої добрі і рівночасно лихі сторони і досконалого способу для хроматизму на бандуру ще досі не винайдено. Ходить про те, щоб сконструювати такий механізм біля кобилки, щоб можна перестроїти на бажання рівночасно потрібні струни на півтони по всій бандурі і рівнож як треба поодинокю /лише пару струн/. При будові такого перестроювача муситься брати до уваги, щоб такий перестроювач не був занадто важкий /забагато заліза-металю/ та не переобтяжував дейку, а з другої сторони, щоб "перестроєна" струна на півтон не змінила характеру свого звучання, а звучала так самісінько як і не перестроєна /на кобилці/. До найкращих перестроювачів для бандури під сучасний час -- можна зарахувати перестроювач "перемикач" братів Гончаренків. Це простої будови і форми способ хроматизму на бандурі і хоч можна перестроювати ним лише поодинці струни /тони на півтони/ то найкращою його прикметою є те, що не змінє звучання струн і вони в цілих тонах, як і при півтонах звучать однаково.

- - - - -

ЛАК І ЛАКУВАННЯ

Заки прийти до лакування бандури --

ми наперед фарбуємо її під бажаний колір: дейку звичайно у ясний колір, а спідняк у темніший по своїй вподобі і смаку. Коли після того вся бандура вже добре висухла, лакуємо її, уживаючи для цього найкращого сорту готового майстерського лаку або самі його готуємо. /Ясний або темнуватий шелляк -- кристалики -- розпускаємо в деревному спирті/. Готових лаків є нині в продажі дуже багато сортів під ріжними назвами і перевірити їх вартість є просто неможливо.

Головною засадою при лакуванні є щоб лакувати бандуру в огрілому і сухому приміщенні і не поспішати, а дати змогу просохнути наверхствуванням підчас лакування. Лак не повинен лягати на дерево грубою і твердою верствою /це ознака поганого лаку/ -- а повинен бути еластичний і прозорий. Він служить виключно для охорони дерева від шкідливих кліматичних впливів. На звучання музичного інструменту добрий лак немає шкідливого наслідку, але поганий лак /груба, тверда, штивна верства/ приглушує інструмент навіть дуже сильно.

- - - - -

- - - - -

- - -

•